

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний технічний університет
Кафедра «Політологія та право»

В.М. Кириченко, Ю.М. Соколенко

Термінологічний словник
з дисципліни «Політико-правова система України»
для студентів усіх форм навчання.

Запоріжжя 2016

Кириченко В.М. , Термінологічний словник з дисципліни «Політико-правова система України» для студентів усіх форм навчання / [Текст] В.М. Кириченко, Ю.М. Соколенко – Запоріжжя :ЗНТУ, 2016.- 38с.

Рецензенти: •Ніколаєва Т.Є., кандидат філософських наук, доцент,
Запорізький національний університет.
•Куракін О.М. кандидат юридичних наук, доцент,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.

Відповідальний за випуск : Кириченко В.М., кандидат історичних наук,
доцент, завідувач кафедри « Політологія та право» ЗНТУ

Затверджено на засіданні
кафедри «Політологія та право» ЗНТУ 2016р.,
Протокол №9 від 05.04.2016 р.

© Кириченко В.М., Соколенко Ю.М.,2016

© Запорізький національний технічний університет, 2016

Передмова

Глибокі перетворення, здійснювані в останні роки в українському суспільстві, ставлять нові, завдання перед вищою школою. Сучасне громадянське життя все більше характеризується тенденціями політизації, цей процес йде нерівномірно і суперечливо, що вимагає посиленої уваги до нього.

Актуальність вивчення дисципліни «Політико – правова система України» зумовлюється тим, що соціальний контроль в сучасному суспільстві зосереджується переважно в політичній та правовій сферах.

Запропонований словник має на меті дати читачеві якнайширшу й водночас об'єктивно, науково достовірну інформацію у сфері суспільно-політичного життя, сформувані цілісне уявлення про зміст та напрями розвитку світових та національних політичних процесів.

Дане видання має міждисциплінарний характер, а тому його можна успішно використовувати під час вивчення таких дисциплін, як : політологія, соціологія, правознавство. Укладаючи словник, автори керувалися такими основними принципами: по-перше, доступності викладу матеріалу, щоб полегшити засвоєння запропонованої інформації та розширити коло її користувачів., по-друге, розкриття змісту понять і категорій з урахуванням новітньої практики міжнародних взаємодій, сучасних світових та вітчизняних тенденцій у правовій та політичних сферах.

Автори намагалися, щоб словник містив максимальну кількість потрібних для роботи аудиторії специфічних термінів та їхніх тлумачень, а також був зручним для користування. Пояснення кожного терміну дається з урахуванням сучасних досягнень соціально-політичних, організаційно-управлінських та економічних змін у житті

громадянського суспільства.

Основна мета даного видання – допомогти студенту у вивченні предмету ППСУ та організації самостійної роботи, більш професійну аналізувати та оцінювати політичну інформацію, сприяти формуванню власного бачення внутрішніх та зовнішніх проблем України, міжнародного співтовариства, методів їх урегулювання та розв’язання.

Словник може стати у пригоді викладачам і студентам відповідних факультетів і кафедр, і всім тим, хто цікавиться соціально - політичними науками.

А

Абсолютна монархія – різновид монархічної форми правління, яка характеризується юридичним і фактичним зосередженням усієї повноти державної і духовної (релігійної) влади в руках монарха. Різновидом А.м. є теократична монархія, в якій державна влада належить церковній ієрархії (Ватикан).

Автократія - (від грецьк. autarkeia - самозадоволення) - політика самоізоляції держави. Частіше за все проявляється в намаганні держави утворити самодостатню економіку, яка здатна функціонувати поза світовою господарчою системою. Може зводитися до культурної ізоляції та традиціоналізму.

Автономія - (від грецьк. avtonomia - самоврядування, незалежність) -самостійне здійснення державної влади або самоврядування національної чи територіальної спільності в межах єдиної держави.

Авторитарний режим - різновид недемократичного державного режиму, який характеризується значним зосередженням державної влади в руках однієї або кількох осіб, звуженням політичних прав і свобод громадян та громадсько-політичних об'єднань, недопущенням політичної опозиції, приниження ролі представницьких органів влади, використанням насильства та позасудових методів примусу, спираючись на поліцейські та військові апарати.

Аналогія закону - застосування до суспільних відносин, які неврегульовані відповідною правовою нормою, що регулюють подібні за змістом відносини в межах певної галузі права. А. з. є засобом вирішення конкретних юридичних справ за наявності прогалин у чинному законодавстві України. Не припускається застосування А. з. в галузях кримінального та адміністративного права.

Аналогія права - застосування до суспільних відносин, які неврегульовані відповідною правовою нормою, і за відсутності норм права, що регулюють подібні за змістом відносини, загальних засад і принципів певної галузі права. А. п. використовується тоді, коли не можна застосувати аналогію закону. Не припускається застосування А. п. у галузях

кримінального та адміністративного права.

Анархізм - (від грецьк. *αναρχία* - безвладдя) - політична ідеологія, що проголошує необхідність знищення держави й заміни будь-яких форм насильницької влади вільною та добровільною асоціацією громадян. Держава ототожнюється з насиллям і примусом, що несумісні з індивідуальною свободою як вищою особистою цінністю. Видатними теоретиками анархізму були П.Ж. Прудон, М.О. Бакунін, П.О. Кропоткін.

Антидемократичний режим - вид державного режиму, при якому державна влада зосереджується в руках неконтрольованої народом групи осіб чи в руках однієї особи і здійснюється більш жорсткими методами шляхом порушення прав і свобод людини та усуненням можливостей для вільного волевиявлення інтересів різних груп населення. А.р. існує в наступних формах: деспотичний, тиранічний, тоталітарний, авторитарний.

Апарат держави - система всіх державних органів, які здійснюють безпосередню практичну діяльність по управлінню суспільством, виконують завдання та функції держави.

Б

Багатопартійна система - форма суспільного управління, при якій боротьба політичних партій за державну владу виступає як механізм використання розбіжностей у політичних програмах.

Біпартизм - (від латин. *bis* - двічі і *pars* - частина) - партійна система, в якій визначальну роль відіграють дві основні політичні партії, які, перемагаючи на виборах, змінюють одна одну при владі.

Благодійна організація - недержавна організація, яка здійснює благодійну діяльність в інтересах суспільства або окремих категорій осіб без мети одержання прибутків від цієї діяльності. Б.о. утворюються і діють за територіальним принципом.

Бюджет - план формування та використання фінансових

ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Бюрократія - (від франц. bureau - бюро, канцелярія та грецьк. Стatos -влада) - специфічна форма організації управління в суспільстві, що характеризується надмірною самостійністю виконавчої влади, зростанням впливу адміністративного апарату, ролі чиновників. Це прошарок людей, які професійно займаються питаннями управління й виконання рішень владних органів.

В

Верховна Рада України - єдиний, загальнонаціональний, представницький, колегіальний орган законодавчої влади в Україні. ВР України є однопалатним парламентом, його головними функціями є: представницька, законодавча, установча та функція парламентського контролю. Конституційний склад ВР України становить 450 народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування на п'ять років і здійснюють свої повноваження на постійній основі.

Верховний Суд України - найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. ВС України здійснює правосуддя, розглядає справи у касаційному порядку виключного провадження; забезпечує однакове застосування законодавства усіма судами загальної юрисдикції, дає роз'яснення з питань судової практики тощо.

Вето - у конституційному праві - акт глави держави, який забороняє або не допускає набрання законної сили закону, що був прийнятий парламентом. Розрізняють абсолютне В., тобто остаточне відхилення главою держави закону, прийнятого парламентом та відкладене В., тобто право глави держави на повернення зі своїми зауваженнями та сформульованими пропозиціями переданого йому на підпис закону до парламенту для повторного розгляду.

Вибори - форма безпосередньої демократії, спосіб

формування народом представницьких органів законодавчої влади та органів місцевого самоврядування, реалізація громадянами свого виборчого права.

Виборні посади - посади в державному апараті, органах місцевого самоврядування чи об'єднаннях громадян, заміщення яких відбувається шляхом виборів. Час роботи на В. п. зараховується до безперервного трудового стажу.

Виборча система - сукупність встановлених чинним законодавством порядок організації і проведення виборів до представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування, спосіб розподілу представницьких мандатів залежно від результатів голосування. Основними видами В. с. є мажоритарна; пропорційна; змішана.

Виборче право - 1) система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі організації, проведення та визначення результатів виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів органів місцевого самоврядування; 2) право окремого громадянина обирати та бути обраним на виборні посади до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Виборчий блок політичних партій - добровільне об'єднання декількох політичних партій у порядку і строки, передбачених чинним законодавством, для спільної участі у виборчій кампанії.

Виконавча влада - одна з гілок державної влади, єдина система виконавчо-розпорядчих органів, які здійснюють безпосереднє управління державними справами.

Виконавчий орган ради - орган, який відповідно до чинного законодавства створюється сільською, селищною, міською, районою в місті (у разі його створення) радою для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування.

Влада - у загальному розумінні реальна здатність і можливість владноможного суб'єкта впливати на діяльність і поведінку людей, примушувати їх виконувати його волю.

Внутрішні функції держави - напрями діяльності держави, що здійснюються в межах її території і в яких конкретизується її внутрішня політика відносно економічних,

ідеологічних, культурних та інших сторін життя суспільства.

Г

Гарантії прав і свобод людини і громадянина - система методів і механізмів забезпечення повного і неухильного здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків у реальній дійсності. Розрізняють соціально-економічні, політичні, ідеологічні та юридичні гарантії.

Генеральний прокурор України - вища посадова особа в системі органів прокуратури України. Г. п. України очолює і спрямовує роботу органів прокуратури та здійснює контроль за їхньою діяльністю. Г. п. України призначається на посаду та звільнюється з посади за згодою ВР України Президентом України. Строк його повноважень п'ять років. ВР України може висловити недовіру Г. п. України, що має наслідком його відставку з посади.

Геополітика - (від грецьк. ge - Земля, politike - політика) - політична доктрина, яка надає переважного значення в обґрунтуванні політики зовнішнім чинникам, здебільшого територіально-географічним особливостям.

Глава держави - посадова особа або колегіальний орган, що здійснює верховне представництво держави у внутрішній та зовнішній політиці. Г. д. в Україні є Президент, який займає особливе місце в системі органів державної влади, виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Глава уряду - керівник вищого колегіального органу в системі органів виконавчої влади. Г. у. в Україні є Прем'єр-Міністр України, який входить до складу Кабінету Міністрів України.

Громадська організація - об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Засновниками Г. о. можуть бути громадяни України, громадяни інших держав, особи без громадянства, які досягли вісімнадцять років, а

молодіжних та дитячих Г. о. - п'ятнадцятирічного віку. Г. о. діє на основі статуту.

Громадянин - фізична особа, яка перебуває у сталих юридично визначених взаємозв'язках із конкретною державою, що знаходить свій вираз у наявності в особі відповідного громадянства.

Громадянство України - конституційно-правовий інститут, який регламентує взаємовідносини конкретної фізичної особи і Української держави, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. Право на громадянство є невід'ємним правом людини. В Україні існує єдине громадянство. Документом, який підтверджує Г.У., є: 1) паспорт громадянина України; 2) паспорт громадянина України для від'їзду за кордон; 3) дипломатичний паспорт; 4) службовий паспорт; 5) посвідчення особи моряка; 6) посвідчення члена екіпажу; 7) військовий квиток для військовослужбовців строкової служби; 8) тимчасове посвідчення громадянина України; 9) картка (довідка) установи кримінально-виконавчої системи.

Громадянське суспільство - спільність вільних і рівноправних людей, кожній з яких держава забезпечує юридично рівні можливості бути власником, користуватися економічною свободою, мати надійний соціальний захист, брати участь у політичному житті держави.

Групи інтересів - це неурядове і непартійне об'єднання людей, що виникає спонтанно, зі спільними інтересами і цілями, реалізація яких вимагає офіційної санкції державних органів і установ. На відміну від політичних партій, вони не ставлять за мету боротьбу за владу.

Групи тиску - сукупність індивідів, які під виглядом загального інтересу висувують свої вимоги, висловлюють претензії, що стосуються різних сфер суспільного життя, вимагають їх здійснення від законодавчого органу або політичних партій. Вони входять до складу кон'юнктурних, латентних (прихованих) політичних сил.

Гуманітарні функції держави - напрями діяльності держави та її органів із забезпеченням кожній людині належних умов життя.

Д

Демократичний режим - вид державного режиму, при якому державна влада здійснюється на основі рівної участі громадян та їх об'єднань у формуванні державної політики, утворенні й діяльності державних органів, дотримання прав і свобод людини. Д. р. існує в наступних формах: ліберально - демократичний, консервативно - демократичний, радикально - демократичний.

Депутат - обраний відповідно до закону представник народу до ВР України чи населенням регіону до відповідної місцевої Ради, що уповноважений ними протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією та законами України.

Депутатська недоторканість - встановлена законом правова гарантія, що забезпечує безперешкодне та ефективне здійснення депутатами парламенту або іншого представницького органу своїх прав та обов'язків. Депутат не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований без згоди на це відповідного представницького органу. Д. н. поширюється на весь строк здійснення депутатських повноважень.

Депутатська фракція - об'єднання народних депутатів ВР України на основі партійної належності. Д. ф. утворюються на першій сесії ВР України нового скликання до розгляду питань про обрання Голови ВР України і створення органів ВР України. До складу Д. ф. повинно входити не менш як 14 народних депутатів України від політичних партій та їх блоків, що представлені у ВР України. Народний депутат не може входити до складу більш як однієї Д. ф. Голова ВР України і його заступники не можуть входити до складу жодної Д. ф.. Кожна Д. ф. підлягає реєстрації у Секретаріаті ВР України на підставі поданого підписаного народними депутатами-членами Д. ф. письмового повідомлення про її формування з зазначенням назви Д. ф., мети чи завдань, персонального складу та партійної належності членів Д. ф., а також про депутатів, які уповноважені її представляти. Жодна Д. ф. не має права виступати від імені народу

України або ВР України.

Депутатський запит - вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету ВР України, яка заявляється на сесії ВР України до Президента України, до органів ВР України, КМ України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції. Орган чи посадова особа зобов'язані дати відповідь на Д. з. у письмовій формі у встановлені чинним законодавством терміни. Д. з. - одна із форм здійснення контрольних повноважень представницького органу.

Держава - суверенна, політико-територіальна організація публічної влади певних соціальних груп населення в соціально неоднорідному суспільстві, що має спеціальний апарат управління і примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими для населення всієї країни, а також здійснювати керівництво суспільством. Д. є соціальним явищем, способом організації суспільства, основним елементом його політичної системи, організацією політичної влади, повноваження якої поширюються на все суспільство та офіційним представником якого вона виступає.

Державна влада - особливий різновид соціальної влади, яка поширюється на все суспільство, має публічно-політичний характер, здійснюється від імені держави спеціальними суб'єктами (органами держави та їхніми посадовими особами), які здатні регулювати і впливати на поведінку людей та спеціальними засобами домагатися здійснення своєї волі. В Україні Д. в. здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Державна мова - офіційно визнана Конституцією або законом основна мова держави, що є обов'язковою для використання у законодавстві, судочинстві, офіційному діловодстві, навчанні тощо. Джерелом Д. м. є мова корінної або однієї з корінних націй, що мешкають на території країни. В Україні відповідно до Конституції Д. м. є українська мова.

Державна служба - професійна діяльність державних службовців, які мають відповідні службові повноваження та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Державний герб - встановлений Конституцією або спеціальним законом офіційний символічний знак держави, що в графічних і кольорових зображеннях виражає її історичні, національні, соціальні традиції й особливості.

Державний гімн - встановлений Конституцією або спеціальним законом офіційний урочистий музичний твір, що в музично-поетичній формі виражає державницьку ідею та є офіційним символом держави. Д. г. України є національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського.

Державний лад - система соціальних, економічних і політичних відносин, які закріплені нормами конституційного права. Д. л. визначає основні організаційні форми та інститути механізму політичної влади в державі.

Державний прапор - встановлене Конституцією або спеціальним законом офіційне полотнище держави, в якому шляхом добору певних кольорів та з певним зображенням, виражено ідею політичного характеру. Конституція визначає Д. п. України, як стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Державний режим - сукупність способів і методів здійснення державної влади у суспільстві. Основними видами Д.р. є демократичний і антидемократичний.

Державний суверенітет - верховенство, самостійність і єдність державної влади на території країни та її незалежність і рівноправність у відносинах з іншими державами. Декларацією про державний суверенітет від 16 липня 1990 р.

Державний устрій - адміністративно-територіальна організація державної влади, яка визначає правове положення окремих частин держави (територіальних одиниць), їх взаємовідносини між собою та з державою в цілому. За Д. у. всі держави поділяються на прості (унітарні) та складні (федерація, конфедерація, імперія). Україна є унітарною державою з автономним утворенням.

Державні органи - вид державних організацій, які

наділені чітко визначеними владними повноваженнями та необхідними матеріально-технічними засобами для виконання конкретних завдань і функцій держави в певній сфері суспільних відносин.

Державні підприємства - вид державних організацій, які безпосередньо реалізують функції та завдання держави у сфері матеріального виробництва. До Д. п. відносяться державні підприємства з виробництва товарів, надання послуг, торгівлі, громадського харчування тощо.

Державні символи - встановлені Конституцією або спеціальним законом особливі розпізнавальні знаки, в яких втілені суверенітет, історичне минуле й ідейні цінності держави. В Україні відповідно до Конституції Д. с. є Державний Прапор України, Державний Герб України, Державний Гімн України.

Державні службовці - особи, які займають посади в державних органах та їх апараті, виконують завдання і функції держави та одержують заробітну плату за рахунок державних коштів.

Державні установи - вид державних організацій, які безпосередньо реалізують завдання і функції держави у сфері нематеріального виробництва. До Д. у. відносяться дошкільні дитячі установи, школи, вищі навчальні заклади, лікарні тощо.

Деспотична монархія - різновид монархічної форми правління, що характеризується зосередженням усієї повноти державної і духовної (релігійної) влади в руках монарха, владу якого обожнювали, а його самого визнавали божеством. Д.м. була поширена у державах рабовласницького типу.

Дуалістична монархія - різновид обмеженої (конституційної) монархічної форми правління, якій притаманна подвійність (дуалізм) вищих органів державної влади і за якої монарх зосереджує у своїх руках виконавчу владу, а законодавчі повноваження розподіляються між ним і виборчим представницьким органом (парламентом).

Е

Економічні функції держави - напрями діяльності держави та її органів щодо регулювання сфери економічних відносин на ринкових засадах і добросовісної конкуренції, створення умов для розвитку виробництва, захист різних форм власності.

Екстрадиція - видача однією державою іншій державі особи, яка переслідується або розшукується компетентними органами запитуючої сторони за вчинення правопорушення або з метою виконання вироку чи постанови про утримання під вартою. Національні законодавства більшості країн світу, в т. ч. й України, забороняють Е. власних громадян.

З

Загальна декларація прав людини - міжнародно-правовий акт про права людини універсального характеру, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948р., в якому вперше в історії людства проголошено коло основних громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав і свобод людини. З. д. п. л. ратифікована більшістю держав світу, в т.ч. й Україною.

Загальні збори - зібрання всіх чи частини жителів села, селища, міста для вирішення питань місцевого значення.

Загальні збори трудового колективу - форма реалізації повноважень трудового колективу всіх видів підприємств, де використовується наймана праця для вирішення конкретних виробничих та інших питань.

Закон - нормативно-правовий акт, прийнятий органом законодавчої влади або всенародним голосуванням на референдумі, що регулює найбільш важливі суспільні відносини, виражає волю й інтереси більшості населення, має вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів, особливий порядок прийняття, охороняється та гарантується державою. З. складають основу системи права держави. За своєю юридичною силою З. поділяється на: 1) конституції; 2) конституційні закони; 3) звичайні прості закони.

Законність - правовий режим (стан) точного і неухильного виконання законів і підзаконних актів держави всіма суб'єктами суспільних відносин (державою, її органами та посадовими особами, громадськими об'єднаннями (громадянами)).

Законодавство - сукупність всіх чинних законів і підзаконних нормативних актів вищих і центральних органів держави, що видаються уповноваженими правотворчими органами в межах їх компетенції.

Законодавча влада - одна з гілок державної влади, яка наділена повноваженнями щодо прийняття, зміни чи скасування законів. З. в. є самостійною відносно виконавчої і судової гілок влади. Відповідно до Конституції єдиним органом З. в. в Україні є ВР України.

Законодавча ініціатива - офіційне внесення до ВР України пропозиції чи проекту стосовно прийняття нового закону або зміни чи скасування чинного закону, які ВР України зобов'язана розглянути по суті. З. і. є початковою стадією законодавчого процесу. В Україні право З. і. належить Президенту України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України.

Законодавчий процес - встановлений Конституцією і законами України порядок здійснення законодавчої функції ВР України та реалізація нею своїх законодавчих повноважень. З. п. складається з таких стадій: 1) законодавча ініціатива; 2) розробка законопроекту; 3) попереднє обговорення законопроекту; 4) обговорення законопроекту на пленарних засіданнях ВР України (читання законопроекту); 5) прийняття закону; 6) підписання закону Президентом України; 7) оприлюднення закону; 8) набрання законом чинності.

Законопроект - початковий текст закону, запропонований для розгляду законодавчому органу влади. З. вправі вносити суб'єкти, які мають право законодавчої ініціативи. ВР України може доручити розробку З. парламентським комітетам, тимчасовій спеціальній комісії, Кабінету Міністрів України, міністерствам, колективам вчених-фахівців.

Звернення громадян - викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) чи скарги

осіб до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. З. г. одна з форм участі громадян в управлінні державними та суспільними справами.

Звичай - неписане правило поведінки людей, яке склалося історично в суспільстві внаслідок багаторазового повторення та використання протягом тривалого часу в аналогічних ситуаціях, яке закріпилося в свідомості й поведінці людини, стало внутрішньою потребою її психічної діяльності. Дотримання З. забезпечується засобами суспільного впливу.

Звичайна поведінка - вид правомірної поведінки, що характеризується особистою звичкою особи виконувати норми права без роздумів і сумнівів, тобто автоматичним слідуванням засвоєним правовим принципам.

Звичайні закони - акти поточного законодавства, які приймаються на основі і на виконання Конституції, регулюють різні суспільні відносини в державі й приймаються простою більшістю депутатів від конституційного складу парламенту.

Зворотна сила закону - поширення дії виданого закону на правовідносини, що мали місце до набуття ним чинності. Зворотної дії у часі законодавчий акт не має, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує юридичну відповідальність.

Зловживання владою або службовим становищем - умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби. Кримінальна відповідальність за З. в. або с. с. настає за умови, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Злочин - передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Ознаками З. є: 1) суспільна небезпечність; 2) протиправність; 3) винність; 4) караність. Залежно від ступеня тяжкості З. поділяються на З. невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

Злочинна бездіяльність - суспільно небезпечна пасивна

поведінка особи, яка виявляється в утриманні від вчинення дії, яку вона могла і зобов'язана була вчинити за вимогою закону.

Злочинна недбалість - вид необережної вини, коли особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити.

Злочинна самовпевненість - вид необережної вини, коли особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення

Змішана республіка - форма державного правління, що поєднує ознаки як парламентської, так і президентської республік. Залежно від співвідношення повноважень вищих органів державної влади розрізняють парламентсько-президентську і президентсько-парламентську республіки.

Зовнішні функції держави - напрями діяльності держави, що здійснюються за межами її території у взаємовідносинах з іншими державами та міжнародними організаціями, і в яких виявляється її зовнішня політика

I

Ідеологія - (від грецьк. idea - поняття і logos - учення) - упорядкована, теоретична система поглядів, які виражають відношення до дійсності.

Іммігрант - іноземець чи особа без громадянства, який отримав дозвіл на імміграцію і прибув в Україну на постійне проживання, або, перебуваючи в Україні на законних підставах, отримав дозвіл на імміграцію і залишився в Україні на постійне проживання.

Імпічмент - парламентська процедура притягнення до юридичної відповідальності вищих посадових осіб держави (включно Президента). Усунення Президента України з посади на основі ухваленого ВР України за спеціальною процедурною рішенням про обвинувачення його у вчиненні державної зради або іншого злочину. Процедура І. починається у випадку, коли відповідне звинувачення Президента підтримується не менш як

226 народними депутатами. На цій підставі ВР України створюється спеціальна тимчасова слідча комісія. Результати її роботи розглядаються на засіданні ВР України, де може бути ухвалене рішення про звинувачення Президента України. Таке рішення набуває чинності, якщо за нього проголосувало дві третини конституційного складу ВР України (не менш як 300 народних депутатів). Після цього КС України розглядає справу щодо додержання передбаченої Конституцією процедури розслідування та розгляду на попередніх станах. У разі позитивного рішення КС України справа передається до ВС України, який дає висновок про наявність або відсутність у діянні, в яких звинувачується Президент, ознак державної зради або іншого злочину. При встановленні таких ознак ВР України дістає право ухвалити рішення про усунення Президента України з його посади, яке набуває чинності, якщо за нього проголосувало не менше як три чверті конституційного складу ВР України (338 народних депутатів).

Інаугурація - урочиста процедура вступу на посаду Президента держави. В Україні вступ Президента на посаду відбувається з моменту складання присяги народом на урочистому засіданні ВР України. Приведення Президента України до присяги здійснює Голова КС України.

К

Кабінет Міністрів України - вищий колегіальний орган у системі органів виконавчої влади України, який спрямовує, координує і контролює діяльність міністерств, інших центральних і міських органів виконавчої влади. КМ України відповідальний перед Президентом України і ВР України, підконтрольний і підзвітний ВР України у межах, передбачених Конституцією України. КМ України у своїй діяльності керується Конституцією, законами України, указами Президента України та постановами ВР України.

Коаліція депутатських фракцій - об'єднання депутатських фракцій у ВР України на основі узгодження політичних позицій. До складу К. д. ф. входить більшість депутатів України від конституційного складу ВР України. К. д.

ф. формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання ВР України, що проводиться після чергових або позачергових виборів ВР України, або з дня припинення діяльності К. д. ф. у ВР України.

Комітет Верховної Ради України - орган ВР України, який утворюється з числа народних депутатів України на першій сесії ВР України нового скликання на строк її повноважень для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань та виконання контрольних функцій. Створення К. ВР України здійснюється після формування і реєстрації депутатських фракцій. Основною формою роботи К. ВР України є засідання. К. ВР України відповідальний перед ВР України і підзвітний їй.

Консенсус (від латин. consensus - згода) - це стан узгодження більшості суспільства відносно найбільш важливих принципів політичної організації, розподілу цінностей, влади, прав у суспільстві.

Консерватизм (від латин. conservare - зберігати) - політична ідеологія і практика суспільного життя, що орієнтується на збереження існуючих форм суспільного життя.

Конституційне звернення - письмове клопотання до КС України про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Суб'єктами права на К.З. є громадяни України, іноземні громадяни чи піддані, особи без громадянства, юридичні особи.

Конституційне подання - письмове клопотання до КС України про визнання правового акта або окремих його положень неконституційними, про визнання конституційності міжнародного договору, про необхідність офіційного тлумачення Конституції та законів України. Суб'єктами права на К. п. є Президент України, не менш як 45 народних депутатів України, ВС України, КМ України, Уповноважений ВР України з прав людини, органи державної влади, ВР АПК, органи місцевого самоврядування.

Конституційне право - провідна галузь національного

права України, сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що пов'язані з основами конституційного ладу, державним і територіальним устроєм, правовим статусом людини і громадянина, порядком організації та функціонування органів державної влади, загальними засадами місцевого самоврядування. К. п. забезпечує повновладдя народу в політичній, економічній і соціальній сферах його життєдіяльності. Норми К. п. є основоположними для всіх інших галузей права. Основним джерелом К. п. є Конституція та конституційні закони України.

Конституційний лад - система принципів, які дають можливість реально забезпечити додержання прав і свобод людини і громадянина та діяльність держави здійснювати на основі фактично проведеного розподілу державної влади відповідно до її Конституції. К. л. включає цілісну систему основних політико-правових, економічних і суспільних відносин, що виникають у суспільстві.

Конституційні закони - закони, на які посилається Конституція або необхідність ухвалення яких прямо передбачено Конституцією, а також закони, якими вносяться зміни чи доповнення до Конституції або скасовують її окремі норми.

Конституція України - Основний Закон держави, який визначає і закріплює суспільний та державний лад, порядок формування, організацію та компетенцією органів державної влади та органів місцевого самоврядування, адміністративно-територіальний устрій, правовий статус людини, громадянина, приймається вищим представницьким органом держави або самим народом, має найвищу юридичну силу, особливу структуру та особливу процедуру прийняття. Чинна К. У. прийнята на п'ятій сесії ВР України 28 червня 1996 р. К. У. є основним джерелом правової системи України. К. У. за загальними класифікаційними ознаками характеризується як: 1) за правовою формою - писана; 2) за порядком внесення змін - жорстка; 3) за способом прийняття - народна; 4) за терміном дії - постійна; 5) за формою політичного режиму - демократична; 6) за формою правління - республіканська; 7) за формою територіального устрою - унітарна.

Корупція - діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави (державні службовці, народні депутати України, депутати ВР АРК, депутата обласних, районних міських, селищних, сільських рад, посадові особи органів місцевого самоврядування), спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.

Л

Легітимність - (від латин. legis - закон, законний, правомірний) - здатність того чи іншого політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Лібералізм - (від латин. liberali - вільний) - політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, вільного підприємництва і демократичних свобод. Основоположники лібералізму - Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, А. Сміт, Дж.С. Мілль.

Локальний правовий акт - підзаконний нормативно-правовий акт, виданий адміністрацією підприємства, установи, організації, який є обов'язковим для певного, встановленого чинним законодавством, кола суб'єктів.

Людина - суспільна, біосоціальна, психофізіологічна особа, яка наділена здатністю мислити, створювати та використовувати знаряддя праці, володіти членороздільною мовою і нормально розвиватися у спілкуванні із собі подібними.

М

Мажоритарна виборча система - система виборів, за якою обраними по виборчому округу вважається той кандидат, що отримав установлену більшість голосів. М. в. с. має три різновиди: 1) абсолютної більшості (кандидат вважається обраним, якщо набрав більшість від половини всіх голосів); 2) відносної більшості (кандидат вважається обраним, якщо

отримав більше голосів по виборчому округу порівняно з іншими кандидатами); 3) кваліфікованої більшості(кандидат вважається обраним, якщо набрав певну кількість голосів, що є значно більшою за половину голосів виборців - 2/3, 3/4 тощо).

Масова правосвідомість - правосвідомість, що характерна для основної маси населення країни.

Міністерство - назва головного органу в системі центральних органів виконавчої влад, яке створюється для забезпечення реалізації державної політики і здійснення державного управління у відповідній сфері діяльності. М. підпорядковується КМ України. М. утворюється, ліквідується і реорганізується КМ України в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади. Організація, повноваження і порядок діяльності М. визначається Конституцією та законами України.

Місце проживання - місце, де фізична особа постійно, переважно або тимчасово проживає. М. п. вважається житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, де фізична особа проживає. Особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі М. п. Свобода вибору М. п. є одним з конституційних прав людини.

Місьцеве самоврядування - одна із форм народовладдя в Україні, сутність якої виявляється в самостійному вирішенні населенням питань місцевого значення в межах Конституції та законів України. М. с. здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо (місцевий референдум, вибори до місцевих рад, загальні збори), так і через представницькі органи: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. М. с. визначається і гарантується Конституцією України.

Місцеві органи державної влади - сукупність державних органів (місцеві державні адміністрації, відповідні суди, органи прокуратури), які здійснюють державну діяльність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Організація, повноваження і порядок діяльності М. о. д. в.

визначаються Конституцією та законами України.

Місцеві суди - основна ланка в системі судів загальної юрисдикції. М. с. є судами першої інстанції і розглядають справи, віднесені процесуальними законами до їх підсудності. До М. с. відносяться: 1) місцеві загальні суди (районні, районні в містах, міські й міськрайонні, військові суди гарнізонів); 2) місцеві господарські суди (господарські суди АРК, областей, міст Києва і Севастополя); 3) місцеві адміністративні суди, які утворюються в округах відповідно до указів Президента України.

Монарх - переважно одноособовий глава держави, що здійснює владу за власним правом, а не у порядку делегування повноважень від народу.

Монархія - форма державного правління, за якої вища державна влада повністю або частково належить одній особі - монарху і, як правило, передається у спадок представникам правлячої династії. М. поділяються на необмежені і обмежені (конституційні).

Моральна шкода - втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або негативних явищ, завданих фізичній чи юридичній особі, незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. М. ш. полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, які фізична особа зазнала у зв'язку каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з противоправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів, а також у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 3) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. М. ш. відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб. Розмір відшкодування встановлює суд, з урахуванням вимог розумності і справедливості.

Н

Народний депутат - обраний представник народу України до ВР України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження,

передбачені Конституцією та законами України. Н.р. здійснює свої повноваження на постійній основі. Н.р. не має права мати інший представницький мандат: бути на державній службі; обіймати посаду в органах місцевого самоврядування; виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу, за винятком викладацької, наукової та творчої діяльності, а також медичної практики у вільний від виконання обов'язків Н.р. час тощо.

Народний засідатель - громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує у складі суду справи разом з професійними суддями, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. Н.з. під час здійснення правосуддя користується усіма правами судді

Недоторканість особи – громадянське право людини і громадянина, яке передбачає, що ніхто не може бути заарештований або утримуватися під вартою інакше ніж за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та у порядку, встановлених законом.

Необмежена монархія - монархічна форма правління, за якої влада монарха ніким і нічим не обмежується. Різновидами необмеженої монархії є деспотична та абсолютна монархія.

О

Об'єднання громадян - добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод. О. г. можуть бути всеукраїнськими, місцевими, міжнародними. О. г. незалежно від назви визнається політичною партією або громадською організацією.

Обмежена (конституційна) монархія - монархічна форма правління, за якої влада монарха в тій чи іншій мірі обмежується конституцією та повноваженнями певних державних органів. Різновидами О.(к)м. є дуалістична та парламентська монархія.

Омбудсман - у більшості країн Європи посадова особа парламенту, яка стежить за законністю дій державних органів, їх посадових осіб, органів місцевого самоврядування щодо

забезпечення й дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина. Національний різновид омбудсмана передбачений Конституцією України як Уповноважений ВР України з прав людини, який призначається на посаду і звільняється з посади ВР України таємним голосуванням. Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів і посадових осіб і є підзвітним ВР України. При вступі на посаду Уповноважений складає присягу.

Опозиція - (від латин. *oppositio* - протиставлення) - політична меншість, що протистоїть політичній більшості, курсу політики, яка проводиться владою.

Органи виконавчої влади - різновид самостійних державних органів, призначених для здійснення виконавчих і розпорядчих функцій управлінського характеру щодо безпосереднього керівництва державними справами. О. в. в. класифікуються на: 1) вищі (КМ України); 2) центральні (міністерства, державні комітети, центральні О. в. в. зі спеціальним статусом); 3) місцеві (державні адміністрації в областях, районах, районах АРК, містах Києві, Севастополі).

Органи державної влади - організаційно та структурно відокремлені частини державного механізму, які наділені відповідними державно-владними повноваженнями, що реалізуються у визначених законом правових та організаційних формах. О. д. в. поділяються на види: 1) за способом формування - виборні (ВР України, Президент України) та призначені (КМ України, судді); 2) за обсягом владних повноважень - всеукраїнські (ВР України, Президент України) та місцеві (місцеві державні адміністрації); 3) за характером компетенції - загальної (КМ України) та галузевої (МВС) компетенції; 4) за порядком вирішення питань - одноособові (Президент України) та колегіальні (ВР України, КМ України); 5) за принципом поділу влади - законодавчі, виконавчі та судові органи.

Органи самоорганізації населення - представницькі органи, одна із ланок системи місцевого самоврядування, форма участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення. О. с. н. є:

будинкові, вуличні, квартальні комітети, комітети мікрорайонів, комітети районів у містах, сільські, селищні комітети.р.с.н. створюється за територіальною ознакою. Територія, у межах якої діє О.с.н., визначається рішенням ради, що дала дозвіл на його створення.

Основні права і свободи людини - мають природній характер і закріплені в Конституції України та визначають її місце в суспільстві. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. До О. п. і. с. л. належать громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи, які мають бути загальними і рівними для всіх людей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану тощо.

Основні функції держави - найважливіші напрями діяльності держави, які мають пріоритетне значення на конкретному етапі розвитку суспільства.

Особа - індивідуально визначена сукупність соціально значущих властивостей людини, які сформовані у процесі суспільного життя. Поняття особи в юриспруденції вживається в сенсі соціальної характеристики суб'єкта.

Особа без громадянства (апатриди) - особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином. Правове становище О. б. г. визначається законодавством країни її перебування.

Особа фізична - суб'єкт правовідносин (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), яка володіє правосуб'єктністю (правоздатністю та дієздатністю).

Особа юридична - суб'єкт правовідносин, тобто організація, яка створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Для того, щоб певну організацію було визнано О. ю. вона повинна мати наступні ознаки: 1) організаційна єдність; 2) реєстрація у встановленому законом порядку; 3) наявність цивільної правоздатності та дієздатності; 4) наявність майнової відокремленості; 5) самостійна майнова відповідальність за зобов'язаннями; 6) участь у цивільному обігу від власного імені; 7) здатність бути позивачем і відповідачем у

суді.

Офіційна мова - визнана Конституцією або законом основна мова держави, яка обов'язкова для користування у законодавстві, офіційному діловодстві, судочинстві, навчанні тощо. В Україні О. м. є українська мова.

П

Парламент - вищий загальнонаціональний представницький орган держави, побудований на виборчих засадах.

Парламентська монархія - різновид обмеженої (конституційної) монархічної форми правління, за якої влада монарха суттєво обмежена в усіх сферах здійснення державної влади, за монархом лише формально зберігається статус глави держави виключно з представницькими повноваженнями.

Парламентська республіка - форма державного правління, при якій державна влада належить парламенту, що обирається населенням країни і який формує повністю відповідальний перед ним уряд та інші вищі органи державної влади.

Передвиборна агітація - одна із стадій виборчого процесу, тобто діяльність у період виборчої кампанії з метою спонукати виборців голосувати як «за», так і «проти» певної кандидатури на виборні посади, виборчих списків від політичних партій, блоків партій. П. а. може здійснюватися у будь-яких формах і будь-якими засобами, що не суперечать Конституції та законам України. П. а. проводиться усно (виступи на мітингах, зборах тощо), письмово (плакати, листівки тощо), за допомогою засобів масової інформації (публікації в газетах, участь в теле- та радіо дебатах тощо).

Плюралizm політичний - (від латин. pluralis - множинність) - різноманітність інтересів, цінностей, концепцій, поглядів. Основою політичного плюралізму є різноманітність форм власності, а також толерантність.

Підданий - фізична особа, яка перебуває у сталих юридично визначених зв'язках з державою з монархічною

формою правління.

Подвійне громадянство (біпатриди) - перебування фізичної особи одночасно у громадянстві двох чи більше держав. Україна виходить з визначення виключності єдиного громадянства і не визнає П. г. Якщо громадянин України набув громадянство іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то він теж у правових відносинах з Україною визнається лише громадянином України.

Політична влада - реалізація політичної волі, вироблення і запровадження в життя політичних програм розвитку суспільства усіма суб'єктами політики.

Політична партія - зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Політична система суспільства - сукупність державних, громадських організацій, трудових колективів і політичних інститутів у їх взаємодії, система політичних відносин, що виникають з приводу здійснення політичної влади.

Політичні функції держави - напрями діяльності держави та її органів зі створення умов для формування і функціонування державної влади на засадах демократії, регулювання сфери політичних відносин, забезпечення народовладдя.

Посадова особа - особа, яка обіймає посаду керівника чи заступника керівника державного органу та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативно-правовими актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій.

Посадова особа місцевого самоврядування - особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету.

Постійні комісії ради - органи ради, що обираються з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду та підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету. П.к.р. обираються радою на строк її повноважень у складі голови і членів комісії.

Постійні функції держави - напрями діяльності держави, що здійснюються впродовж тривалого часу і притаманні їй на всіх або більшості етапах її існування, функціонування та розвитку.

Права людини - права, що мають природний характер, оскільки людина отримує свої права від народження, пов'язані з її існуванням і розвитком (право на життя, на невтручання в особисте та сімейне життя тощо), та закріплені в Конституції. П. л. порівняно з правами громадянина пріоритетні, вони поширюються на всіх людей, які на законних підставах проживають на території тієї чи іншої держави.

Правова держава - організація публічно-політичної влади, діяльність, якої заснована на верховенстві права і закону, взаємній відповідальності держави і особи, визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, окремих груп людей і громадянського суспільства в цілому.

Правова ідеологія - елемент правосвідомості, сукупність ідей, принципів, теорій, концепцій, які формуються в результаті наукового узагальнення правового розвитку суспільства.

Правова культура - сукупність правових знань та цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством становища у правовій сфері, правильне розуміння принципів норм права та свідоме виконання їх вимог. П. к. поділяється на : 1) П. к. суспільства; 2) П. к. соціальної групи; 3) П. К. особи.

Правова норма - див. **Норма права**.

Правова поведінка - соціально значимі вчинки індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюються їх свідомістю і волею, передбачені нормами права і тягнуть за собою юридичні наслідки. Існує два види П. п.: 1) правомірна; 2) неправомірна.

Правова психологія - елемент правосвідомості, сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, настрою, які

домінують у суспільстві і виявляються у громадській думці.

Правова система - сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих і взаємоузгоджених юридичних засобів, за допомогою яких держава здійснює регулювання суспільних відносин. П. с. кожної держави має свою специфіку, структуру, мету, відносини, формується у визначений історичний період і характеризується притаманними лише їй національними особливостями.

Правовий інститут - див. **Інститут права**.

Правові відносини - врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що забезпечуються державою. П. в. виникають на основі норм права і настанні юридичних фактів.

Правові форми діяльності держави - визначена чинним законодавством діяльність державних органів та її посадових осіб, яка спрямована на здійснення функцій держави. Головними П. ф. д. д. є правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність.

Правозахисні органи - державні і недержавні органи, головним завданням і функцією яких є надання правової допомоги фізичним чи юридичним особам, захист фізичних осіб від обвинувачення, а також посилення правових гарантій охорони прав і свобод людини від втручання органів державної влади та управління. До П. о. відносяться Уповноважений ВР України з прав людини, адвокатура, органи юстиції, нотаріат.

Правовий статус особи - сукупність юридично закріплених основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, які визначають положення особи в суспільстві, а також гарантії їх здійснення, захист і поновлення порушених прав.

Праворозуміння - процес і результат розумової діяльності людини щодо пізнання, сприйняття (оцінка) права та ставлення до нього як до соціального явища.

Правосвідомість - форма суспільної свідомості, що містить сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, теорій та уявлень, які відображають ставлення окремої людини, соціальних груп і суспільства в цілому до чинного чи бажаного права, форм і методів правового регулювання. Структура П.

складається з двох основних елементів: 1) правової ідеології; 2) правової психології.

Президент України – є главою держави і виступає від її імені; є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. П.У. обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. П.У. може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. П.У. може бути обрана особа не більше ніж на два строки підряд. П.У. вступає на пост з моменту складання присяги народові на урочистому засіданні ВР України. П.У. користується правом недоторканості на час виконання повноважень.

Президентська республіка - форма державного правління, за якої державна влада здійснюється всенародно обраним президентом, який поєднує повноваження глави держави і глави уряду.

Презумпція невинуватості - правове положення, за яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в установленому законом порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили. Юридичний зміст П. н. становлять такі положення: 1) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину; 2) обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом; 3) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь; 4) висновок про винність особи у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на припущеннях; 5) з обвинуваченим не можна поводитися як з винним до остаточного вирішення кримінальної справи й офіційного визначення його винним у вчиненні злочину, а також публічно твердити в засобах масової інформації та в будь-яких офіційних документах, що дана особа є злочинцем. Однією з важливих гарантій здійснення принципу П.н. є конституційне право на захист.

Прем'єр - Міністр України - особа, яка очолює Кабінет

Міністрів України (уряд). П.-М. України призначається на посаду ВР України за поданням Президента України. Кандидатуру для призначення на посаду П.-М. України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у ВР України. Повноваження П.-М. України визначаються Конституцією і законом України «Про Кабінет Міністрів України

Присяжні - громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу в здійсненні правосуддя.

Пропорційна виборча система - система виборів, за якою депутатські мандати розподіляються між партіями (або їх виборчими блоками) пропорційно отриманим голосам виборців у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі. При цьому виборці голосують не за певного кандидата, а за список кандидатів від партії (блоку).

Р

Ратифікація - остаточне затвердження міжнародного договору компетентним органом державної влади, після чого цей договір набирає юридичної сили. Р. міжнародного договору вважається завершеною з моменту обміну ратифікаційними грамотами.

Республіка - форма державного правління, за якої державна влада здійснюється представницькими органами (парламентом, президентом), що обираються населенням країни на певний термін. Р. поділяються на президентські, парламентські та змішані.

Референдум - спосіб прийняття громадянами шляхом голосування законів України та інших рішень з важливих питань загальнодержавного чи місцевого значення. Р. одна із форм безпосередньої демократії. Р. бувають: всеукраїнські, АРК та місцеві (у межах адміністративно-територіальної одиниці).

С

Система права - внутрішня форма вираження права, яка характеризується єдністю і узгодженістю всіх її норм, та розподілу їх за галузями, підгалузями, інститутами та нормами права. С. п. є складовим елементом правової системи.

Складна (союзна) держава - форма державного устрою, держава, яка утворилась з окремих державних утворень, що мали всі ознаки держави, але певну частину своїх суверенних прав передали вищим центральним органам союзної держави. С.д. поділяються на федерації, конфедерації, імперії.

Сепаратизм - (від латин. *separatus* - окремий) - політична діяльність, що спрямована на відокремлення частини території від держави, проголошення державної незалежності та суверенітету.

Соціальна держава - демократична держава, яка здатна здійснювати соціальну політику, гарантувати гідний рівень життя людини. Принципами соціальної держави є: індивідуальна свобода; солідарність; справедливість, що розуміється як рівність усіх перед законом; демократія; соціальний захист і соціальний мир.

Соціалізація політична - процес засвоєння індивідом упродовж його життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить, а також перетворення їх в особисті орієнтири та установки політичної поведінки.

Службова особа - особа, яка постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади, а також обіймає постійно чи тимчасово на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форми власності посаду, яка пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Службовці - особи, що володіють фаховими (спеціальними) знаннями та навичками в якій-небудь галузі виробництва, науки, техніки, мистецтва тощо, та обіймають відповідні посади в державних, громадських та інших установах, підприємствах, організаціях. За характером

виконуваної роботи С. поділяються на категорії: керівники, спеціалісти і технічні виконавці.

Соціальні норми - історично зумовлені загальні правила поведінки людей у суспільстві, є проявом їх свідомої вольової діяльності та забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу. Основними видами С. н. є : 1) правові норми; 2) моральні норми; 3) релігійні норми; 4) корпоративні норми; 5) звичаї та традиції.

Співдружність - форма міждержавного об'єднання, союз суверенних держав, що мають спільні ознаки, мову, історію, культуру, релігію, спільність економічних інтересів.

Співтовариство - форма міждержавного об'єднання, союз суверенних держав, що об'єдналися для зміцнення економічних зв'язків шляхом ліквідації митних кордонів, введення спільної валюти і створення системи наддержавних органів.

Сувіренітет - (від франц. souverainete - верховна влада) - незалежність й верховенство державної влади.

Судова влада - згідно Конституції України одна з гілок державної влади, яка діє самостійно, незалежно від законодавчої і виконавчої влади, і реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального та конституційного судочинства.

Судова система - сукупність усіх судів держави, основою яких є єдині засади організації та діяльності, наділених повноваженнями здійснювати судову владу. С. с. України складають суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України.

Т

Територіальна громада - жителі, які об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Т. г. є первинним суб'єктом місцевого самоврядування.

Тимчасові функції держави - напрями діяльності

держави, які спрямовані на вирішення деяких невідкладних завдань і здійснюються протягом певного періоду її існування.

Тип держави - сукупність держав, що мають спільні загальні ознаки і відображають відповідний рівень їхнього розвитку на певному історичному етапі.

Типологія держави - поділ усіх держав, що існували і існують, на певні типи за певними критеріями.

Тиранічний режим - різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується зосередженням в руках однієї особи (тирана) всієї повноти влади, яку він одержав не за правом успадкування, а в наслідок узурпації, насильницького захоплення влади шляхом державного перевороту.

Тоталітарний режим - різновид антидемократичного державного режиму, який характеризується зосередженням державної влади в руках правлячої верхівки або однієї особи, всебічним і всеохоплюючим контролем держави над суспільством, підкоренням останнього державою, наявність загальнообов'язкової державної ідеології та репресивних методів управління.

У

Унітарна держава - форма державного устрою, держава, в якій адміністративно-територіальні одиниці не мають ознак суверенітету і не можуть бути суб'єктами політичних міжнародних відносин. Залежно від характеру державних утворень У.д. поділяються на централізовані і децентралізовані.

Ф

Фашизм - політичний режим, що відрізняється крайнім етатизмом і націоналізмом.

Федерація – складна (союзна) держава, до складу якої входять на добровільній основі декілька державних утворень (суб'єкти федерації), які мають певну юридично визначену політичну самостійність.

Форма держави - порядок (спосіб) організації і здійснення державної влади в країні взяту в єдності взаємозалежних елементів: форми державного правління, форми державного устрою, форми державного режиму.

Форма державного правління - елемент форми держави, який характеризує порядок організації верховної державної влади, структуру і повноваження вищих органів державної влади, порядок їх утворення і характер взаємовідносин між собою та населенням, способи легітимації державної влади. За Ф.д.п. усі держави поділяються на монархії та республіки.

Форма державного устрою – елемент форми держави, який визначає територіальну організацію державної влади, спосіб поділу держави на складові частини та порядок їх взаємовідносин між собою і з державою в цілому. За Ф.д.у. всі держави поділяються на прості та складні.

Формація - історичний тип суспільства, яке базується на певному способі виробництва.

Функції держави - основні напрями діяльності держави, в яких відображаються та конкретизуються її завдання і цілі, виявляється сутність та соціальне призначення держави в суспільстві. Основні Ф.д.: 1) за соціальним значенням державної діяльності - основні та неосновні (додаткові); 2) за часом їх дії - постійні та тимчасові; 3) за сферою суспільного життя - гуманітарні, економічні та політичні; 4) за територіальною спрямованістю - внутрішні та зовнішні функції.

Функції права - основні напрями впливу права на суспільні відносини, що відображають його сутність і соціальне призначення у суспільстві, а також способи організації суспільних відносин. Ф. п. поділяються на: 1) загальносоціальні (гуманістична, організаторсько-управлінська, виховна, інформаційна, оціночно-орієнтаційна); 2) спеціально-юридичні (регулятивна, охоронна).

X

Харизма- екстраординарні здібності, якості індивіда, які виділяють його серед інших.

Харизматична влада - організація влади і лідерства, заснованої на виняткових якостях тієї чи іншої особи, безмежна віра в такого лідера.

Ш

Шовінізм - агресивна форма націоналізму, проповідь національної виключності, протиставлення інтересів однієї нації інтересам інших, розпалювання національної ворожнечі й ненависті.

Ю

Юридична відповідальність - вид соціальної відповідальності, передбачене чинним законодавством і застосоване до винної особи примусових заходів (особистого, майнового або організаційного характеру) за вчинене правопорушення. Ю. в. відображає реакцію суспільства, держави на вчинення правопорушення. Види Ю. в.: 1) кримінальна; 2) адміністративна; 3) цивільна; 4) дисциплінарна; 5) матеріальна.

Юридична особа - див. **Особа юридична**. **Юрисдикція** - встановлені законом повноваження відповідних державних органів давати правову оцінку юридичним фактам, розв'язувати правові спори і вирішувати справи про правопорушення, вдаватися до юридичних санкцій стосовно правопорушників. Ю. визначається залежно від виду й характеру справи, що розглядається, її територіальної належності, осіб, які беруть участь у справі. Розрізняють Ю. судову і адміністративну.

